
 PRIKAZ

**ZOLTÁN KÖVESCES: METAPHOR IN CULTURE. CAMBRIDGE:
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2005.**
Ivan Ivas

 Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

Na 19. znanstvenom skupu Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku *Jezik i mediji* (Split, 19-21. svibnja 2005.) imao sam priliku čuti autorovo izlaganje „Metaphor variation and media language“ i bilo mi je jasno da moram upoznati njegove tekstove o metafori. Nisam počeo s ranijim radovima, s člancima i tri knjige (*Emotion Concepts*, New York: Springer-Verlag, 1990; *Metaphor and Emotion*, New York and Cambridge: Cambridge University Press, 2000. i *Metaphor; A Practical Introduction*, New York and Cambridge: Cambridge University Press, 2002), nego s upravo objavljenom knjigom, koju ovdje prikazujem da bih zadovoljstvo u čitanju podijelio s čitateljima *Govora*.

Metafora ima važnu ulogu u mišljenju, jer naše razumijevanje svijeta obuhvaća i konkretne objekte i apstrakcije. Važnija uloga metaforičkog mišljenja je u razumijevanju apstrakcija, jer apstrakcije razumijevamo jedino putem iskustva konkretnih objekata. To ne omogućuje samo metaforičke varijacije, nego također razlike u razumijevanju svijeta i nove spoznaje.

Autor prihvaća, ali i kritički komentira i dopunjuje pristup kognitivne lingvistike. Cilj je pronaći način funkcioniranja uma (i mozga). Budući da djelovanje uma nije izravno dostupno, zasad je jedini moguć način da ga se promatra neizravno, preko njegovih manifestacija, primjerice u njegovoj proizvodnji jezičnih i nejezičnih znakova, dakle s jedne strane istraživanjem govora, a s druge strane drugih proizvoda kulture (film, reklama, umjetnička djela, simboli, povijest, politika, moral, razne druge društvene djelatnosti). U svim tim kulturnim proizvodima važnu ulogu imaju i metafore.

Začetnik kognitivističkog pristupa, Noam Chomsky, jezik i um koncipirao je kroz ideju računala (*computer metaphor*), prema kojoj um operira apstraktnim simbolima. Druga generacija kognitivista, koja počinje radovima Lakoffa i Johnsona, autoru se čini prikladnijom. Za razliku od prve generacije, ona je empiristička – nastoji ujediniti rezultate empirijskih istraživanja u kognitivnoj i razvojnoj psihologiji, neuroznanosti, lingvistici, antropologiji, računalskim znanostima, umjetnoj inteligenciji i drugim disciplinama. Nova metafora uma jest *utjelovljeni um*, a glavna je ideja da um izrasta na osnovnim – tjelesnim (senzomotornim) iskustvima. Značenje nije arbitrarno pridruživanje znakova i stvari, nego motivirano: proces u kojem se svijet razumijeva uz pomoć

---

osnovnih tjelesnih iskustava, čime konceptualni proizvodi dobivaju obilježje prirodnosti.

Metafora je skup sistematskih projekcija između izvornog i ciljnog koncepta. Ima više dimenzija ili aspekata, i svi mogu sudjelovati u interkulturalnim i intrakulturalnim varijacijama. Ona je ujedno pojmovna, jezična, neuralna i tjelesna te društveno-kulturalna. Uvjetovana je tjelesnim iskustvima (utjelovljena), društvenim iskustvima i kognitivnim procesima. Najčešće je koherentna sa svim trima navedenim čimbenicima, ali i kad postoji nesuglasje, onda je to obično s jednim od navedenih uzroka. Nema metafore koja ne bi bila koherentna barem s jednim od njih. Autor ide i dalje, pa tvrdi da kada i primijetimo nesuglasje, ono je samo prividno: metafori se uvijek može pronaći motiv. Metafore koje proizlaze iz tjelesnih iskustava obično su univerzalne. Varijacije su češće u metaforama koje izvore imaju u društveno-kulturalnom iskustvu i kognitivnim stilovima. Univerzalno u metaforama jest i to što nastaju univerzalnim (svim ljudima zajedničkim) kognitivnim procesima.

Bilo je potrebno nekoliko intelektualnih revolucija da bi se metaforu shvatilo kako ju danas shvaća kognitivna lingvistika: kao višeslojnu pojavu, kojoj je jezični izraz samo jedan od slojeva (koji čak i ne mora biti ostvaren). Kognitivističko viđenje metafore prvi su put iznijeli Lakoff i Johnson u utjecajnoj knjizi *Metaphor we Live by* (1980), nakon koje slijede mnogi radovi o metafori istih autora i njihovih suradnika i sljedbenika. Posebno je revolucionarno bilo isticanje da metafora nije samo pojmovna, nego i izrazito tjelesna te da kao takva određuje način našeg poimanja apstrakcija kao što su vrijeme, emocije, moral i politika.

Kao komponente kognitivističkog pristupa metafori (ujedno kao dijelove ili aspekte metafore) autor navodi: područje izvora (*source domain*), ciljno područje (*target domain*), iskustvenu osnovu (*experiential basis*), neuralne strukture povezane s područjem izvora i ciljnim područjem, odnos između izvora i cilja, jezični izraz metafore, projekcije (*mappings*), izvode (*entailments*), miješanja (*blends*), nejezična (neverbalna) ostvarenja te kulturalne modele, kojih su metafore konstitutivni dio. Kognitivistička analiza metafore dosad je najrazradenija. Ranije se analize većinom slažu u tome da metafora nastaje kad se predmet A vidi kroz predmet B ili kao predmet B. Rezultirale su uglavnom podjelom metafore na dva bitna dijela, koja odgovaraju prvom dijelu autorova modela, a on je jednak modelu koji su predstavili Lakoff i Johnson. (1980). Od ranijih dvodjelnih modela spomenimo još samo Richardsov *sadržaj (tenor)* i *prijenosnik (vehicle)* (Richards, 1936) te Blackov *glavni predmet* i *sporedni predmet* (Black, 1962).

Za razmatranje odnosa metafore i kulture važni su pojmovi **konceptualna metafora** te njezine vrste - **primarna metafora** i **kompleksna metafora**. Može ih se smatrati i slojevima metaforičkog mišljenja/izražavanja. Kognitivistička razmatranja metafore u kulturi počela su izlučivanjem **primarnih metafora**. Za njih autor kaže da nisu toliko zanimljive za kulturalni aspekt kao što su **kompleksne metafore**. Primjerice, od „teorijske i beživotne“ primarne

metafore *svrhe su ciljevi* življa je (figurativnija), jer je manje apstraktna od prethodne i kulturalno utjelovljena, kompleksna metafora *život je putovanje*. Osim navedenih, autor spominje i kategoriju **temeljna (utemeljavajuća) metafora** (*foundational metaphor*) – konceptualnu metaforu koja se u određenoj kulturi čini temeljnom za konstruiranje viđenja svijeta te komuniciranje i ponašanje u njemu.

Autorova je novina i u tome što smatra da svaka konceptualna metafora ima svoj **značenjski fokus** ili **glavnu temu** – predeterminirani konceptualni materijal kojeg metafori pridonosi područje izvora primjenom na ciljno područje. To je temeljno znanje o nekom predmetu ili pojavi o kojem se slažu članovi jedne zajednice. Primjerice, glavna ideja putovanja (područje izvora za metaforu *život je putovanje*) jest napredovanje. Autor smatra da je kategorija značenjskog fokusa ili glavne teme kulturalno osjetljivija i zato pogodnija za istraživanje kulturalnog aspekta metafore (naročito za istraživanje varijacija) nego što je to kategorija primarne metafore.

Osnovu metafore čine *slikovne sheme*, jednostavno strukturirana tjelesna iskustva nastala ponavljanjem. Ona omogućuju da se apstrakcije, kao što su stanja, emocije i drugi koncepti, razumiju kao fizičke pojave: sadržaj u posudi (kontejneru), sila, kretanje po nekom putu, simetrija i ravnoteža.

Od triju geneza metafore (filogeneze, ontogeneze i aktogeneze) autor najviše obrađuje aktogenezu, to jest nastoji odgovoriti na pitanja što je ona, od čega se sastoji i kako nastaje njezin izraz. Daje pregled četiriju modela nastanka metafore i navodi razloge zbog kojih zastupa posljednji. Na raznim mjestima u knjizi (i samo usputno) ponešto je rečeno i o drugim dvjema genezama. Metafora je u ljudskoj vrsti mogla nastati tek s povećanjem elastičnosti umnih procesa (*spoznajna fluidnost*). Prve metafore nastaju kod djeteta tek od 4. godine i obično su mješavine prenesenog i doslovnog značenja.

Kognitivističko istraživanje metafore u kulturi pokazuje da treba uzeti u obzir oba faktora koji određuju um, a time i metaforičku konceptualizaciju – tjelesnost i kulturalnost. Jer um, kultura i tjelesnost razvijali su se (i razvijaju) zajedno, u međusobnoj interakciji. Ujedinjenje raznih pristupa u istraživanju jedne kulture (i kulture uopće) moguće je kroz istraživanje ljudskog uma u jednoj kulturi ili u komparativnom istraživanju uma u različitim kulturama, to jest kako um (američki, europski, hrvatski...) poima i proizvodi društvene, kulturalne i psihološke stvarnosti. Takvu ujediniteljsku ulogu mogu imati samo discipline ujedinjene pod nazivom *kognitivne znanosti*. Autor predstavlja istraživačku metodu za koju misli da može pridonijeti ujedinjenju raznih pristupa i (metodološkoj) formalizaciji u kulturološkim istraživanjima, a time omogućiti komparativne kulturološke studije. Pristup i metodologiju autor predstavlja na primjeru (tuđih i vlastitih) istraživanja američke kulture. Glavna je autorova teza u tom smislu da kulture mogu djelomično biti konstituirane i *temeljnim metaforama* (*foundational metaphors*) te ih se u raznim njihovim manifestacijama može pratiti sve do njihovih ostvarenja u društvenom životu. Ostvarenje ne znači samo izraz (u uobičajenom smislu jezični), nego način

razumijevanja stvarnosti i ponašanja u tako konstruiranom svijetu. Primjerice, u američkom društvu takva je metafora *život je predstava (show/entertainment)*.

Glavna je tema knjige univerzalnost i varijacije metafora među kulturama i unutar jedne kulture. Posebnost je knjige u tome što su u prvom planu ipak razlike. Univerzalnost i opću razumljivost (nekih) metafora može se objasniti kategorijom **konceptualna metafora**. Metafore su općerazumljive zato što je ljudska misao strukturirana metaforičkim projekcijama (*mappings*). Jezične izraze metafora ljudi razumijevaju pomoću konceptualnih metafora koje su im u osnovi. Jezične metafore upućuju (pokazuju) na neuralne veze u mozgu između dviju skupina neurona (primjerice, koje odgovaraju iskustvu intenziteta i vrućine u metafori *intenzitet je vrućina*). Čestoća javljanja takvih metafora u govoru mogla bi biti pokazatelj stabilnosti njihovih neuralnih veza. (Na vjerojatnost takve neuralne osnove metafore upozorio sam i sam, u Ivas 1991.) Konceptualna metafora zasniva se na općim načelima funkcioniranja mozga, a ta su načela jednaka za sve ljude. Dakle, očekivano je da postoje univerzalne metafore, barem na konceptualnoj razini.

Univerzalne (a ipak, unutar zajedničkog okvira, i varijabilne) jesu metafore kojima je izvorišno područje u iskustvu tijela i tjelesnim osnovnim iskustvima fizičke okoline: metafore emocija, vremena, događaja i jastva. Najviše, i s mnoštvom zanimljivih i korisnih primjera i komentara (nažalost, razmještenih na više mjesta u knjizi) obrađena je metaforizacija ljutnje. Na primjeru metafora ljutnje autor dokazuje uobičajen evolucijski tok metaforizacije: konceptualizacija obično počinje metonimijom, postupno prelazi u metaforičku konceptualizaciju, nastala konceptualna metafora pridonosi stvaranju osnovne shematske strukture unutar kulturalnog modela, a ujedno postojeći kulturalni model shemu popunjava (konkretnijim) sadržajem (slikama). Autor zaključuje tezom da je spoznaja inherentno kulturalna.

Naivno ili folklorno razumijevanje ljutnje u nekoj kulturi čini prototipni ili kulturalni model. Zajedničko je različitim modelima ljutnje da imaju tri aspekta: **ontološki** (ideja o tome što je ljutnja, kakav je to događaj/pojava), **kauzalni** (ideja o ljutnji kao o emociji drugačijoj od drugih i o njezinim uzrocima) i **ekspresivni** (ideja o tome kako se ljutnja manifestira), a u nekim modelima sadržava i ideju pokušaja i neuspjeha kontrole emocije. Komponente (aspekti) modela ljutnje daju se prepoznati u projekcijama konceptualne metafore *posuda s tekućim ili plinovitim sadržajem pod tlakom*. Projekcije s izvorišnjog konceptualnog područja na ciljno konceptualno područje organiziraju poimanje ljutnje, odnosno daju koherentnu strukturu pojmu ljutnje unutar prototipa ili kulturalnog modela.

Konceptualne metafore uronjene su u različite kulturalne modele, pa su kulturalno uvjetovane varijacije u konceptualnoj metafori očekivane, no uzroci nisu uvijek očiti. Razne kulture imaju različite preferencije, pa neke konceptualne metafore upotrebljavaju više nego druge. Također, iz jedne konceptualne metafore različite kulture izabiru različite aspekte (jer je metafora na konceptualnoj razini dovoljno općenita da to omogućuje) i, konačno, tvore

različite jezične izraze. Dakle, generičku shemu konceptualne metafore različite kulture popunjavaju različito.

Odlazak u drugu kulturu, upoznavanje s njezinim metaforizacijama, u kojima se za poznat cilj uzima neobičan izvor, zahtijeva i usvajanje lokalnog znanja, pa može imati efekt začudnosti, na koji računaju metaforičke kreacije (poetske metafore). Kreativnost u takvim slučajevima sastoji se u primateljevu prepoznavanju i razumijevanju novog izvora u metafori koja je za dotičnu kulturu konvencionalna.

Nijedna kultura (kao ni jezik) nije monolitna – različiti slojevi jedne kulture imaju varijantne (pod)kulturalne modele i konceptualizacije. Razlike se mogu naći između muškaraca i žena (kad govore o suprotnom spolu), među pripadnicima različitih etničkih zajednica, različitih regija te u različitim (funkcionalnim) stilovima jednog jezika. Najzanimljiviji su primjeri i komentari metafora u supkulturnim skupinama (u slengu, ali također u govoru „spisateljskog establišmenta“, psihičkih bolesnika, religijskih skupina) i individualnih kreativnih varijacija.

Veoma je teško naći **jedinstvene metafore**, u kojima bi dvije osnovne komponente – izvor i cilj – bile sasvim nove. Čak i kreativni mislioci, pa i pjesnici, pretežno rabe više ili manje konvencionalne metafore. Kreativnost obično nije u nalaženju novoga cilja, nego neobičnog izvora za poznat cilj, dakle, spada u kategoriju širine cilja (*range of target*) – predstavlja širenje područja izvora za određeni cilj preko njegovih uobičajenih granica, unutar kojih se rabe konvencionalne metafore.

Figurativna kreativnost uglavnom uključuje tri kognitivne operacije – metaforu, metonimiju i konceptualnu integraciju (*blends*). Iako nove, figurativne konceptualizacije mogu biti potpuno i izravno shvaćene kad im je u osnovi konvencionalna konceptualna metafora. Unutar postojeće (konvencionalne) konceptualne metafore kreativni se izrazi pronalaze razrađivanjem, kombiniranjem, negiranjem i, najčešće, konceptualnim integriranjem (*blends*), pa autor predstavlja četiri modela miješanja.

U stvaranju novih metafora utjelovljenost već postojećih konceptualnih metafora i sličnost (potreba da izbor izvora bude motiviran) mogu biti ograničenje, ali i mogućost za otkrivanje/stvaranje. Istinski je kreativno pronaći sličnost tamo gdje ona objektivno ne postoji i gdje njezino opažanje nije nametnuto kulturalnim modelom.

Variranje metafora događa se u svim njezinim komponentama ili aspektima, bilo da se oni javljaju kao mjesta uzroka varijacije, bilo da se na njima javljaju posljedice promjena. Iskustvena osnova, konceptualizacija izvora i cilja i miješanje (*blends*) čini se da proizvode varijacije, a u ostalim se komponentama pojavljuju posljedice (u projiciranju i izvođenju te u jezičnom i nejezičnom izražavanju). Kulturalni model može proizvesti varijaciju, ali također njome može biti promijenjen, a viđenje u kojem smjeru ide utjecaj ovisi o viđenju odnosa između konceptualnih metafora i kulturnog modela. Uzroci variranja mogu se grupirati u dvije skupine: 1. oni koji potječu od razlika u iskustvima

skupina ljudi i pojedinaca (razlike u prirodnom okolišu, iskustva različitih društvenih odnosa, razlike u spolu, razlike u tome koje su osnovne konceptualne metafore u nekoj kulturi istaknutije i produktivnije, svijest o okolnostima u komunikacijskoj situaciji te „diferencijalna memorija“ ili povijest) i 2. oni koji potječu od razlika u kognitivnim preferencijama i stilovima.

Prevođenje metafora i usporedba izvornog i prijevodnog izraza te različitih prijevoda poticajno je za raspravu o adekvatnosti prijevoda, ali i o stupnju figurativnosti različitih metaforičkih izraza. U primjerima koje navodi autor ne traži razlike u stupnju figurativnosti, nego dokazuje da metafora postoji i kad nam se čini da je izraz nemetaforičan. Na prigovor da zapravo većina konceptualnih metafora običnim govornicima djeluju kao da su doslovni, odgovara stajalištem u kojem je očito da primatelj figure (poruke) zanemaruje kao mogućeg arbitra u odmjeravanju figurativnosti (jačine figure). Po njemu, *doslovnost* je „folk-teorijski pojam koji se pri pobječen razmatranju raspada“; pojedini metaforički izrazi nastaju izborom aspekta i uklapaju se u svijet koji je već metaforički dan, to jest pojmljen pomoću konceptualnih metafora. Budući da nam je svijet dan metaforički, jezični se izrazi u njega uklapaju te ponkad stvaraju privid doslovnosti, tako da se čini da su riječi prikladne svijetu na koji se odnose. Mnogim izrazima/pojmovima koje doživljavamo kao doslovne etimološkom se analizom može dokazati metaforičko podrijetlo. Ti izrazi/pojmovi, koji su nekad bili izvorišni pa im se motiv zaboravio, mogu postati ciljni.

Metaforičnost (figurativnost) se, dakle, dokazuje analizom i (psiholingvističkim) eksperimentima. Nije važan primateljev doživljaj. Dosljedno tome, autor se slaže i s teorijom (Gibbs i Boroditsky) koja napušta podjelu metafora na žive i mrtve, jer smatra da metafora ne može samo učestalom upotrebom (trošenjem) postati doslovan izraz (*jednom metafora – uvijek metafora*). Bez obzira na to što mnoge izraze doživljavamo kao da su doslovni, oni podsvjesno djeluju kao metafore (strukturiraju nam konstrukciju svijeta, stajališta i ponašanje preko svojih konceptualnih metafora na kojima su utemeljene). Jezgrovito su to već 80-tih izrazili Lakoff i Johnson u naslovu knjige *Metafore po kojima živimo (Metaphors We Live by)*.

Čini se da je time autor tradicionalno shvaćanje o prenesenom i doslovnom značenju postavio naglavce, a ovdje taj obrat iznosim krajnje jasno, kako ga autor nije formulirao: *budući da nam je svijet već metaforički dan, otklon nije „preneseno značenje“, „nego doslovnost“*. Problematičnim mi se čini to što autor upotrebljava pojam *figurativnost* i tradicionalno i netradicionalno te što pojmove *metaforičnost* i *figurativnost* izjednačuje. U potonjem nije problem to što postoje i druge figure osim metafore, nego što izraz može biti metaforičan a nefigurativan, pa dakle, ako vrijedi načelo *jednom metafora*, uvijek metafora, ne mora vrijediti i načelo *jednom figura, uvijek figura*. Zato bi umjesto pojma *doslovno* bolje bilo upotrebljavati pojam *nefigurativno*. Ako je svijet već metaforički dan, isključuje li to mogućnost odmjeravanja figurativnosti (u tradicionalnom stilističkom smislu – kao većeg ili manjeg odmaka od konvencije,

koji funkcionira i u stilografiji i u laičkom primanju poruka)? Ono što i sam navodi – da se metafore koje više ne doživljavamo kao figure javljaju kao ciljevi novih metaforizacija – samo potvrđuje da je za metaforičku proizvodnju dojam figurativnosti proizvođača metafore (običnoga govornika, pisca, znanstvenika, govornika nekog od žargona itd) važniji od analitičke procjene stručnjaka je li neki izraz metafora. Uostalom, varijacije u metaforama (što je i glavna tema knjige) dokazuju neprestanu potrebu za figuriranjem kao variranjem izraza-i-značenja, za pronalaženjem novih aspekata u mogućim odnosima između poznatih ciljeva i izvora. Dakle, u istraživanju metafora ipak treba postaviti dva odvojena pitanja – je li izraz metaforičan, i, ako jest, koliko je figurativan.

Najzanimljiviji su mi dijelovi knjige u kojima se obrađuje utemeljenost metafore na metonimiji, motiviranost metafore i mogućnost njezinog izvanjezičnog (neverbalnog) ostvarenja. Što se tiče prve teme, ona i nije nova (vidi primjerice rad francuskih teoretičara okupljenih pod nazivom Grupa M). U obradi druge teme neobično je to što autor pojam *sličnost*, inače konstitutivan u tradicionalnim definicijama metafore, spominje samo jedanput ili dvaput. Neverbalnim aspektom metafore bavio sam se i sam (Ivas 1991 i Ivas 1991/2.), pa mi je treća tema bila naročito zanimljiva. Tu mi se čini da je autor proturječan kad, nakon što je u cijeloj knjizi isticao mogućnost neverbalnog ostvarenja metafore, u završnom, sažetom pregledu glavnih misli (str. 293) kaže da je metafora nužno i jezična. Znači li to, što je malo vjerojatno, da metaforička konceptualizacija prvo mora proći jezično kodiranje da bi se zatim ostvarila u jednom od kanala – verbalnom ili neverbalnom?

Autorov način izlaganja veoma je jasan, no pozornom čitatelju mjestimice i pretjerano zališan. Dodatnom organizacijom teksta, ukidanjem suvišnih ponavljanja i okupljanjem tematski povezanih dijelova teksta mogla se postići još veća preglednost i jasnoća.

Kognitivni je pristup predstavljen izrazito analitičkom metodom: metafora je (i kao kategorija misli i izraza i mnogi konkretni primjeri metafora) minuciozno rastavljena na sastavne dijelove, razmotrene su moguće interakcije tih dijelova i njihove funkcije, sve do „ostvarenja“ metafore (u ponašanju i posljedicama njezine upotrebe). Taj pristup motivira i na analitičku primjenu tako dobivenog znanja o metafori. Velika je mogućnost primjene u analizi govora, bez obzira na koju vrstu govora i s kojom svrhom. Analitičar govora treba si postaviti pitanje **zašto** je netko upotrijebio (ili upotrebljava) određenu metaforu, a u traženju odgovora treba pazljivo razmotriti sve moguće slojeve u kojima se pojavljuju metaforičke univerzalije i varijacije (individualni, stilistički, kulturni, supkulturni, dijakronijski i regionalni). Budući da utjecaji na izbor metaforičkog izraza mogu doći (i obično dolaze) skupno, važno je istražiti i sve dijelove metafore i sve moguće uzroke variranja. A za sve to autor daje dobro razrađenu metodu i mnogo primjera njezine primjene.

REFERENCIJE

- Black, M.** (1962). *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. / **Blek** (1986). „Metafora; Još o metafori“. U: *Metafora i figure značenja*. Beograd: Prosveta
- Ivas, I.** (1991). Metafore metafore. *Filozofska istraživanja* 11, 1991, vol 2, 41, 351-370; *Metaphors of Metaphor*. *Synthesis Philosophica*, vol 6, fasc 1, 11, 135-158.
- Ivas, I.** (1991/1992). Pokušaj klasifikacije gestovnih metafora prema iskustvenim područjima. *Govor* 8/9, 1-2, 113-133.
- Lakoff, G., Johnson, M.** (1980). *Metaphors we Live by*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Richards, I. A.** (1936). „Metafora“. U: *The Philosophy of Rhetoric*. London: Oxford University Press. / **Ričards** (1988). *Filozofija retorike*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
-